

Голові спеціалізованої вченої ради
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
доктору психологічних наук,
професору Ірині БУЛАХ

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата психологічних наук, доцента, доцента кафедри психології,
педагогіки та суспільних дисциплін Державного податкового університету
Заушнікової Марини Юріївни,
на дисертаційне дослідження Герасимчук Оксани Миколаївни
«Психологічні умови подолання агресії фруструючою особистістю»,
подане до захисту в разову спеціалізовану раду Українського державного
університету імені Михайла Драгоманова
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 – Психологія

Актуальність обраної проблематики виконаної роботи. Актуальність дослідження зумовлена об'єктивним зростанням соціально-психологічної напруженості в сучасному суспільстві, яке характеризується станом перманентної невизначеності та системних криз. В умовах соціальної нестабільності та постійного впливу стресових факторів агресивні прояви стають поширеною реакцією на фрустрацію, набуваючи вигляду дезадаптивних механізмів захисту «Его». У вітчизняній та зарубіжній науці домінує підхід, що розглядає агресію переважно як деструктивний афект, який необхідно нівелювати або стримувати. Однак такий підхід нерідко ігнорує енергетичний потенціал агресивного імпульсу, який, за умови правильної трансформації, може слугувати адаптивним механізмом для подолання перешкод на шляху до самоактуалізації.

На сьогодні в психологічній науці відчувається дефіцит теоретико-методологічних розробок, здатних розкрити внутрішні ресурси особистості, такі як: рефлексивність, емоційний інтелект та ціннісну сферу, що є дієвими інструментами перетворення деструктивної напруги у вектор проактивної життєдіяльності. Відповідно, виникає необхідність у переході від парадигми

пригнічення агресії до парадигми її усвідомленої сублимації. Особливої значущості це набуває в професійних середовищах, де традиційні методи емоційної регуляції часто виявляються мало дієвими для подолання таких станів, як безпорадність чи професійне вигорання. Існує суперечність між високими вимогами до емоційної зрілості фахівців та переважанням у них реактивних, егозахисних патернів реагування на конфлікти, що зумовлює необхідність створення спеціалізованих програм психологічного супроводу. Розробка психологічних засад подолання агресивних патернів через розвиток рефлексивних механізмів та інтерналізацію відповідальності є своєчасним кроком, спрямованим на підвищення життєстійкості та збереження ментального здоров'я особистості в умовах системної фрустрації. Отже, дисертаційне дослідження Герасимчук Оксани Миколаївни як узагальнення набутого досвіду з цієї проблеми має безумовну науково-практичну цінність, є *актуальним та перспективним*.

Ступінь обґрунтованості наукових положень висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових положень, представлених у дисертаційній роботі О. М. Герасимчук, базується на фундаментальних засадах сучасної психологічної науки та забезпечується комплексною методологічною стратегією, що поєднує теоретичний, емпіричний та формувальний етапи дослідження.

Проведений авторкою глибокий теоретичний аналіз фундаментальних та сучасних наукових праць на основі 204 наукових джерел, (у тому числі 128 іноземних), дозволив чітко окреслити наявні суперечності у наукових підходах та спрямувати дослідження на їх розв'язання. Аналіз наукових джерел дав змогу дисертантці всебічно висвітлити проблематику подолання агресивних проявів фруструючої особистості та визначити психологічні умови їх конструктивної трансформації.

Одержання достовірних і науково обґрунтованих результатів забезпечено застосуванням комплексу взаємопов'язаних теоретичних, емпіричних та статистичних методів дослідження, вибір яких детермінований метою й завданнями роботи та повністю відповідає логіці її наукового пошуку. Реалізуючи цей підхід, авторкою було дотримано чіткої послідовності дослідницьких етапів: від ґрунтового аналізу класичних теорій фрустрації та агресії (зокрема праць Дж. Долларда, С. Розенцвейга, А. Басса) до власної розробки та успішної апробації авторської корекційної моделі. При цьому

теоретичні висновки дисертантки спираються на системний підхід до вивчення особистості, у межах якого агресивні патерни розглядаються не як ізольовані акти, а як похідні від загальної структури самоактуалізації та рефлексивних ресурсів індивіда

Достовірність емпіричних даних та репрезентативність результатів забезпечена залученням значної вибірки респондентів, що дозволило застосувати методи математичної статистики з високим рівнем надійності. Використання валідного психодіагностичного інструментарію (методики С. Розенцвейга, Басса-Даркі, опитувальника САМОАЛ та авторської методики визначення рівня фрустрації) дозволило здійснити багатомірний аналіз досліджуваних феноменів. Обґрунтованість висновків підтверджується кореляційним та регресійним аналізом, результати яких чітко засвідчують існування статистично значущих зв'язків між когнітивними параметрами самосвідомості та інгібіцією агресивних імпульсів.

Особливої уваги заслуговує обґрунтованість результатів формульованого експерименту. Ефективність запропонованої програми підтверджена не лише якісними змінами у поведінці учасників, а й строгими математичними критеріями: зафіксовано суттєве зниження показників фрустрації за t-критерієм Стьюдента ($t=13,407; p<0,001$) та значний розмір ефекту за Коеном ($d=1,354$). Висновки щодо трансформації енергії фрустрації у вектор самоактуалізації є логічно доведеними, оскільки вони базуються на зафіксованому перенаправленні реакцій із зовнішньо-захисних на внутрішньо-рефлексивні. Практичні рекомендації для фахівців-психологів впливають безпосередньо з отриманих експериментальних даних, мають чітку цільову спрямованість та підкріплені актами про впровадження у професійне середовище, що в сукупності свідчить про високу наукову та прикладну достовірність результатів дисертації.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності у цілому. Представлене дисертаційне дослідження О. М. Герасимчук характеризується цілісністю, високим рівнем наукової культури та завершеністю авторського задуму. Структура роботи (вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки) є логічною, і повною мірою відповідає поставленій меті та завданням. Кожен етап роботи послідовно розкриває психологічні умови подолання агресії, забезпечуючи перехід від теоретичного моделювання до практичної перевірки результатів.

У першому розділі здійснено ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз феноменології агресії та фрустрації. Авторка демонструє здатність до глибокої наукової аналітики, виходячи за межі традиційного розгляду агресії як суто деструктивного явища. Важливим науковим здобутком розділу є теоретичне обґрунтування адаптивного потенціалу агресивного імпульсу, який за умови належної регуляції може стати енергетичним ресурсом для самоактуалізації особистості. Виокремлення таких ключових психологічних ресурсів, як рефлексивність, саморозуміння та ціннісна сфера, дозволило сформувати надійний теоретичний фундамент для подальшого емпіричного пошуку.

У другому розділі представлено результати комплексного емпіричного вивчення особливостей агресивних проявів у осіб, що перебувають у стані фрустрації. Вибір психодіагностичних методик експериментального дослідження є науково обґрунтованим. Підібраний психодіагностичний інструментарій, дозволив не лише диференціювати форми агресії (фізичну, вербальну, опосередковану), а й глибоко проаналізувати типи реакцій на фруструючі обставини (за С. Розенцвейгом).

Статистично підтверджені дані про кореляційні зв'язки між дефіцитом самоактуалізації, низьким рівнем рефлексії та зростанням імпульсивності дозволили автору чітко локалізувати психологічні «мішені» для подальшої корекційної роботи. Виявлена специфіка взаємозв'язків між когнітивними та емоційними параметрами особистості додає роботі особливої наукової переконливості.

Емпірична частина розділу відзначається високою якістю інтерпретації даних та коректним використанням методів математичної статистики.

У третьому розділі представлено зміст авторської психокорекційної програми, яка відзначається високою методичною вивіреністю та змістовною насиченістю. Програма базується на синергії когнітивно-поведінкових, гуманістичних та тілесно-орієнтованих підходів. Авторкою детально описано застосування технік наративного рефреймінгу, аналізу екзистенційних цінностей та вправ на «заземлення», що забезпечило багатомірний вплив на особистісну структуру учасників. Результати формувального експерименту переконливо доводять ефективність розробленої програми: зафіксовано якісний перехід від еґо-захисних, зовнішньо-звинувачувальних реакцій до конструктивної, потребнісно-орієнтованої моделі поведінки, що базується на інтерналізації відповідальності.

Загальні висновки, зроблені дисертанткою є ґрунтовними і переконливими, їх зміст повною мірою розкриває матеріал та здобутки дисертації, що свідчать про завершене наукове дослідження, в якому доведено мету та реалізовано завдання, поставлені автором. Робота О. М. Герасимчук є цілісною науковою працею, що має вагомим теоретичним значенням для розширення уявлень про механізми саморегуляції та беззаперечну прикладну цінність для практикуючих психологів, які працюють у сфері подолання емоційних криз та розвитку життєстійкості особистості.

Наукова новизна та достовірність наукових положень, обґрунтованих за результатами. Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у комплексному розв'язанні актуальної проблеми трансформації агресивних патернів особистості через цілеспрямовану активізацію її внутрішніх рефлексивних ресурсів.

У межах роботи вперше емпірично визначено специфічний психологічний профіль агресивності дорослих осіб віком 33–52 роки у стані фрустрації, що дозволило довести детермінованість деструктивних форм поведінки в цьому віковому діапазоні передусім дефіцитом саморозуміння та низьким рівнем аутосимпатії.

Теоретично обґрунтовано та експериментально підтверджено можливість якісного переходу від реактивного деструктивного реагування до конструктивної самоактуалізації, де агресивний імпульс розглядається не як афект, що підлягає пригніченню, а як адаптивний енергетичний ресурс, доступний для свідомої сублимації. За допомогою методів математичної статистики доведено інгібіторну роль ціннісної сфери особистості та встановлено, що інтерналізація етичних цінностей виступає природним регулятором, який мінімізує вербальну агресію та забезпечує перехід до внутрішньої етичної детермінації поведінки.

Удосконалено наукові уявлення про механізми регуляції агресії шляхом доповнення існуючих когнітивно-поведінкових моделей компонентами гуманістичного підходу, де рефлексія та аутосимпатія визначені як критичні чинники стримування ворожих реакцій. Розроблено та апробовано інтегративну модель психокорекції, яка, на відміну від мономодальних методів, базується на синергії когнітивних інтервенцій, тілесно-орієнтованих практик та методів актуалізації особистісного потенціалу, що забезпечує системний вплив від нейтралізації соматичної напруги до актуалізації вищих ціннісних орієнтирів.

Дістало подальшого розвитку теоретичне положення про конструктивний потенціал агресії через емпіричне підтвердження можливості трансформації енергії роздратування у продуктивну діяльність без ризику дезадаптації чи соматизації гніву. Окрім цього, уточнено методологічні засади організації психокорекційної роботи з фруструючою особистістю, зокрема обґрунтовано необхідність пролонгованого впливу для формування стійких навичок асертивності та профілактики рецидивів агресивної поведінки у дорослому віці.

Достовірність наукових положень та отриманих результатів забезпечується методологічною цілісністю дослідження, використанням науково обґрунтованого психодіагностичного інструментарію, залученням достатньої вибірки досліджуваних, а також коректним застосуванням методів математичної статистики, зокрема t-критерію Стюдента та коефіцієнта Коена, для підтвердження значущості зафіксованих змін.

Значення отриманих дослідницьких результатів для науки і практики освітньої діяльності.

Теоретичне та практичне значення одержаних О. М. Герасимчук результатів визначається успішним розв'язанням актуальної наукової проблеми та впровадженням розробленого інструментарію в діяльність установ соціального і громадського спрямування. На науково-теоретичному рівні дисертанткою обґрунтовано та емпірично верифіковано концепцію трансформації агресивного імпульсу в адаптивний ресурс особистості. Доведено, що цілеспрямований розвиток рефлексивних механізмів та зміцнення ціннісно-сислової сфери дозволяють індивіду ефективно долати стан фрустрації, перенаправляючи деструктивну енергію у вектор самоактуалізації та соціально корисної діяльності, що суттєво доповнює сучасні уявлення про механізми психологічної саморегуляції в умовах тривалого стресу.

Практична значущість дослідження підтверджується впровадженням його результатів у діяльність КУ «ЦНСП» Таїрівської селищної ради та ГО «ГОА «ЧОРНОМОРОЧКА» протягом 2024–2025 років. Авторкою розроблено та апробовано цикл занять і тренінговий курс «Ресурсність та асертивність у кризових умовах», що дозволило оновити методичний інструментарій фахівців для роботи з проявами агресії та аутоагресії. Застосування запропонованих алгоритмів сприяло суттєвому підвищенню фрустраційної толерантності та зміцненню психологічної стійкості респондентів у складних життєвих обставинах.

Особливої уваги заслуговує методичне забезпечення, розроблене у межах дисертації, що охоплює авторську інтегративну психокорекційну програму (16-тижневий цикл), діагностичний інструментарій для оцінки рівнів фрустрованості та агресивності, а також конкретні методичні алгоритми подолання деструктивних особистісних установок. Загалом результати дослідження мають виражену соціальну спрямованість, а їх ефективність підтверджена позитивною динамікою психологічної стійкості досліджуваних та відповідними актами про впровадження. Це свідчить про високу прикладну цінність роботи для сучасної психологічної практики та можливість широкого масштабування запропонованих підходів у системі соціально-психологічної підтримки населення.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Заслуговує схвалення повнота висвітлення основних результатів дослідження у 12 наукових працях, зокрема: 3 – статті у наукових фахових виданнях, затверджених ДАК України, 2 статті у міжнародних фахових виданнях; 7 – тез в збірниках матеріалів наукових конференцій.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження виконано та оформлено з дотриманням чинних нормативних вимог. Роботу перевірено за допомогою системи «Turnitin», результати якої засвідчили належний рівень академічної доброчесності, самостійність виконання та достатній ступінь оригінальності тексту. Використання наукових праць інших авторів супроводжується коректними та належним чином оформленими посиланнями.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом, позитивно оцінюючи проведене дисертаційне дослідження та отримані результати, необхідно вказати на деякі дискусійні положення та зауваження і пропозиції щодо роботи:

1. Аналіз емпіричної бази дослідження вказує на суттєву гендерну асиметрію вибірки (140 жінок та 18 чоловіків), що накладає певні обмеження на поширення отриманих даних. На нашу думку, представлені результати апробації інтегративної корекційної програми передусім відображають специфіку трансформації агресії у жіночій частині дорослої популяції (33–52 роки). Робота лише виграла б від додаткового теоретичного обґрунтування гендерної інваріантності запропонованих механізмів рефлексії та самоактуалізації,

оскільки за поточної структури експериментальної групи твердження про цілковиту універсальність та однакову ефективність методики для обох статей виглядає дещо дискусійним і потребує подальшої верифікації на більш збалансованих вибірках.

2. Дисертантка фокусує увагу на віковій групі 33–52 роки, що є цілком виправданим з огляду на актуальність криз середнього віку. Проте, зважаючи на значний діапазон цього періоду (майже 20 років), доцільним видавалося б здійснення стислого порівняльного аналізу особливостей фрустрованості у представників ранньої та зрілої дорослості всередині вибірки. Таке уточнення дозволило б диференціювати зміст психокорекційних впливів залежно від специфічних вікових завдань розвитку, що могло б посилити прикладну цінність розробленої програми.

3. У дисертаційному дослідженні авторка послідовно обґрунтовує концепцію трансформації деструктивного агресивного імпульсу в адаптивний ресурс особистості. Водночас, на нашу думку, робота лише виграла б від більш чіткого теоретичного розмежування понять «конструктивна агресивність» та «асертивність» у контексті самоактуалізації. Хоча ці феномени розглядаються як споріднені, глибший аналіз їхньої функціональної специфіки дозволив би ще чіткіше окреслити механізми переходу від захисних реакцій до проактивної соціальної взаємодії, що є особливо важливим для практикуючих психологів.

4. Дисертаційне дослідження ґрунтовно розкриває механізми трансформації агресії у дорослих осіб (33–52 роки) у межах відносно стабільних життєвих обставин. Проте, зважаючи на тривалу повномасштабну агресію проти України, видається необхідним більш глибоке обґрунтування можливостей масштабування запропонованої інтегративної програми на категорії осіб, які зазнали прямого травматичного впливу внаслідок бойових дій (ВПО, ветерани, особи, що перебували в зоні конфлікту). На нашу думку, робота лише виграла б від розширення положень щодо специфіки подолання фрустрації, яка в таких умовах набуває не лише ситуативного чи побутового, а й глибинного екзистенційного характеру, пов'язаного з деструкцією базових життєвих смислів.

5. Попри загальну орфографічну та стилістичну вивіреність дисертаційної роботи, слід зазначити, що у тексті зустрічаються деякі стилістичні помилки.

Висловлені зауваження та рекомендації жодним чином не зменшують наукової новизни, теоретичного та практичного значення даного дисертаційного

дослідження, отриманих результатів. Вони мають радше дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Загальний висновок.

Дисертаційне дослідження Герасимчук Оксани Миколаївни на тему «Психологічні умови подолання агресії фруструючою особистістю», виконано на належному науковому рівні, за змістом відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, є завершеним, цілісним, самостійним дослідженням, що характеризується науковою новизною, теоретичним та практичним значенням, а його автор Герасимчук Оксана Миколаївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент

кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри психології,
педагогіки та суспільних дисциплін
Державного податкового університету

Заушнікова

Державний податковий університет
Підпис <i>Заушнікової М.Ю.</i>
засвідчую:
Научений секретар (<i>Тамара Гринько</i>)
"27" березня 2026 р.

Марина ЗАУШНІКОВА